

شرح پیشرفته

انتشارات اندیشه ارشد

مدیریت اسلامی

جامـــع‌ترین، کامـــل‌ترین و بروزترین کتـــاب

درسنـــامه جامع همـــراه با نکـــات طلایـــی

سؤالات طبقه‌بندی شده با پاسخنامه تشریحی

مؤلفین: دکتر محمد کشاورز

دکتر سهیلا حاجی نوروز

دکتر ناهید محمدی ثابت

فهرست

مقدمه ۵

فصل اول؛ ماهیت مدیریت و سازمان از دیدگاه اسلام ۷

فصل دوم : اصول و مبانی مدیریت و حاکمیت اسلامی ۱۸

فصل سوم؛برنامه‌ریزی و اصول آن از دیدگاه اسلام ۴۷

فصل چهارم؛تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری در مدیریت اسلامی ۵۸

فصل پنجم:کنترل سازمانی در اسلام ۶۷

فصل ششم:مبانی رفتار و مدیریت رفتار سازمانی در سطح فردی ۸۲

فصل هفتم:رفتار سازمانی از دیدگاه اسلام ۸۹

فصل هشتم:شخصیت؟ ۱۱۳

فصل نهم؛نظریات انگیزش در اسلام ۱۳۲

فصل دهم؛رهبری از دیدگاه اسلام ۱۴۱

فصل یازدهم:عدالت از دیدگاه اسلام ۱۶۹

فصل دوازدهم:مدیریت منابع انسانی و ویژگی های مدیران از دیدگاه اسلام ۱۷۶

فصل سیزدهم:مدیریت مبتنی بر عرفان ۱۸۶

فصل چهاردهم:ارزش ها، اخلاق، فرهنگ سازمانی، فرهنگ عاشورا و فرهنگ انتظار و غدیر خم در مدیریت اسلامی ۲۱۷

فصل پانزدهم:سیره مدیریتی شخصیتهای اسلامی ۲۲۸

مجموعه سوالات تستی مدیریت اسلامی ۲۶۰

پاسخنامه سوالات تستی مدیریت اسلامی ۲۷۰

مقدمه

در دنیای امروز پیشرفت جوامع بستگی به نظام مدیریت آنها داشته و مدیریت‌ها طبق جهان‌بینی آن جوامع تدوین شده است. هر مدیریتی شناخت خاصی از جهان دارد و مدیریت را بر اساس آن شناخت تنظیم می‌کند.

مدیریت به صورت کلی از دشوارترین و در عین حال از طریف‌ترین کارهای انسانی است که برای خود ویژگی‌هایی دارد.از آن جایی که مدیریت ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای هر سازمان و اجتماع است، همچنین رابطه‌ای بسیار نزدیک با فرهنگ دارد به گونه‌ای که با اندک تأملی می‌توان نقش فرهنگ را در جای جای آن مشاهده کرد به همین دلیل فرهنگ‌های گوناگون، مدیریت‌های متفاوتی را اقتضا می‌کند. امروزه ضرورت و اهمیت روزافزون بکارگیری و استفاده از مدیریت اسلامی در دولت‌های اسلامی که با فرهنگ کشورهای اسلامی نیز همخوانی دارد، بیش از پیش احساس می‌شود. بنابراین جامعه اسلامی نیز مانند جوامع دیگر، نیاز به مدیریت دارد، جامعه اسلامی، جامعه‌ای است که در آن ارزش‌های الهی، دینی و اخلاقی اسلام مورد توجه بوده و در مناسبات رسمی و غیررسمی رعایت می‌شود.

رویکرد اسلامی مدیریت در جامعه اسلامی با اخلاق، رفتار و ارزش‌های اسلامی آمیخته است و این ارزش‌ها مدیریت اسلامی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین اگر ارزش‌ها شناخته نشوند و یا شناخت درستی از ارزش‌ها وجود نداشته باشد، نمی‌توان یک برنامه‌ریزی درست انجام داد، چه رسد به اینکه سایر بخش‌ها، دستگاه‌های اجتماعی و چیزهای دیگر را جهت‌دهی بخشید. جامعه اسلامی نیاز به نوعی از مدیریت دارد که با ارزش‌های انسانی و دینی و مبانی اخلاقی آن پیوستگی داشته و آرمان‌های اسلامی را مورد توجه و عنایت قرار دهد. هر مکتبی به دلایل خاصی ایجاد می‌شود و استمرار می‌یابد. در مدیریت اسلامی رعایت قوانین شرع مقدس از مهمترین مسائل است و باید با حساسیت بسیار دنبال شود. اسلام برای اداره جامعه برنامه دارد، منتهی نه برنامه کاپیتالیستی و سرمایه‌داری غربی و نه برنامه کمونیستی و کارگری شرقی، برنامه‌ای که هدف آن ارتقای رشد انسان‌ها در مسیر مستقیم و الهی خویش است. اسلام یک الگوی مدیریتی منحصر به فرد ایجاد کرده است که باعث تمدن، رفاه، تنوع و خوشبختی می‌شود. در بین مردم آموزه‌ها و فرهنگ‌های مختلف مذهبی بیش از ۱۰۰۰سال در سراسر

جهان وجود داشته است؛ ولی در سناریوی امروز، افراد باید سازمان‌هایی بسازند که الهام‌بخش از مدیریت اسلامی باشد.

■ فضیلت و صلاحیت در مدیریت اسلامی

در حالی که صلاحیت، دلالت بر قابلیت و شایستگی برای انجام کاری یا به عهده گرفتن وظیفه‌ای خاص را به ذهن متبادر می‌کند، فضیلت، دارای معانی برتری، رجحان و مزیت است. ارسطو قرن‌ها پیش فضیلت را این‌گونه توصیف نموده است؛ فضیلت ملکه‌ای است که برای عمل‌کردن بر طبق عقل لازم است. از طرفی دیگر در تعریف مدیریت اسلامی بدون اشاره به ارزش‌ها و شریعت اسلامی به تعریف مقبولی از آن دست نخواهیم یافت. به سخن دیگر، شاکلهٔ اصلی تعریف‌های مختلف از مدیریت اسلامی مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی و عقیدتی دین مبین اسلام است و حدود آن به محدوده شریعت

اسلام محدود و محصور خواهد بود. دین اسلام به دلیل وسعت تلاش و کوششی که در حوزه اخلاق به عمل آورده، یکی از اخلاقی‌ترین ادیان آسمانی محسوب می‌شود و پیامبر اکرم (ص) هدف بعثت خود را اوج دادن مکارم اخلاق یا همان تعالی فضیلت‌های اخلاقی بیان فرموده است.

فصل اول؛

ماهیت مدیریت و سازمان از دیدگاه اسلام

✓ فلسفه وجودی سازمان از دیدگاه اسلام

از دیدگاه اسلام، انسان‌ها فطرتاً اجتماعی آفریده شده‌اند و برای بقا و تکامل خود نیازمند سازمان و تشکیلاتی هستند تا ضمن تنظیم روابط اجتماعی، از طریق همکاری با یکدیگر، به اهداف موردنظر دست پیدا کنند. برخی از آیات قرآنی که ضرورت سازمان‌یافتگی و طبع اجتماعی انسان را مورد تأکید قرار می‌دهند، عبارتند از؛

- گروه‌بندی افراد جامعه برای شناخت مناسب
- بهره‌گیری از خدمات افراد در قالب شکل گیری اجتماعات بشری
- وابستگی متقابل افراد جامعه به یکدیگر برای تأمین نیازها و خواسته‌ها
- روابط اجتماعی ناهماهنگ و اختلاف انگیز، زمینه ساز، از هم گسیختگی و پراکندگی اجتماعات انسان.
- رهبری مبتنی بر شریعت الهی، عاملی کلیدی در انسجام بخشی و سازمان یافتگی اجتماعات انسانی.

نکته: امت وسطا گروهی از مردم دارای آیین اسلامی و عقیده و اهداف مشترکند، تشکیل خانواده و گروه-های اجتماعی بهره‌گیری از خدمات یکدیگر وابستگی متقابل انسان‌ها هماهنگی اجتماعی از طریق شریعت و دستیابی به کمالات مادی و معنوی.

نکته : سازمان ها رکن اصلی جوامع اند.

تست : .....رکن اصلی جوامع اند؟

الف) سازمان ب) مدیریت ج) برنامه ریزی د) تکنولوژی

☑ **پاسخ صحیح گزینه الف**

✓ فرآیند شکل‌گیری علم مدیریت اسلامی

برای اثبات علم بودن رشته مدیریت می توان مشخصه های زیر را در آن مورد ارزیابی قرار داد؛

- کاربرد عام و جهانشمول
- بدنه نظام یافته‌ای از دانش
- روابط علّی - معلولی
- اعتبار و قابلیت پیش‌بینی
- استفاده از روش‌های علمی

✓ با توجه به احکام شرعی،دانش‌های رسمی (پوسته‌ی دانش) به پنج دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از؛

۱. علم واجب
۲. علم مستحب
۳. علم حرام
۴. علم مکروه
۵. علم مباح

نکته : مدیریت اسلامی یعنی بکارگیری منابع انسانی و امکانات مادی برگرفته از آموزه های اسلامی برای نیل به اهدافی که متاثر از نظام ارزشی اسلام است.

تست : ..... یعنی بکارگیری منابع انسانی و امکانات مادی برگرفته از آموزه های اسلامی برای نیل به اهدافی که متاثر از نظام ارزشی اسلام است؟

الف) سازمان اسلامی ب) مدیریت ج) مدیریت اسلامی د) معرفت اسلامی

☑ **پاسخ صحیح گزینه «ج»**

✓ تبیین ماهیت دین و ماهیت دین اسلام

دین اسلام،روش کمال و شاهراه هدایت انسان است که شامل عقاید، اخلاق و احکام است. دینداری در ابعاد اعتقادی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی جلوه‌گر می‌شود.

نکته : قرآن کریم : پس بندگان مرا بشارت ده؛ همان کسانی که سخنان مرا می شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می کنند.

نکته : دین در مواجهه با نظریه های ارائه شده در مدیریت ، نه نفی مطلق را توصیه می کند و نه تایید کلی را می پذیرد، بلکه راه میانه ای بر می گزیند که حاصل آن، طرد برخی دیدگاه های محدود در ارائـه نظریـه هاست.

تست : نظر دین در مواجهه با نظریه های ارائه شده در مدیریت چیست؟

الف) نفی مطلق
ب) تایید کلی
ج) راه میانه
د) دیدگاه های محدود

☑ پاسخ صحیح گزینه «ج»

✓ ماهیت علم مدیریت

کشف حقایق مربوط به اداره امور جامعه مبتنی بر روش حسی و تجربی، در قالب نظریه‌ها. مـدیریت عبارتست از برنامه‌ریزی، سازماندهی، مدیریت منابع انسانی، هدایت و کنترل برای تحقق هدف.

نکته: اسلام معتقد است : علم را از هرکه نزد اوست فـرا گیریـد و بـه عمـل او نگـاه نکنیـد.حکمت را اخـذ کنید،حتی اگر از اهل شرک باشد.

✓ ترکیب علم نافع و دین

برای تدوین اصول و مبانی مدیریت اسلامی با استفاده از روش‌شناسی علم دینی، آموزه‌های اسـلامی به عنوان مجموعه‌ای از پیش فرض‌ها. خلاقیت نظریه‌پرداز در طرح فرضیات و نظریه‌های مدیریتی منجر به سازماندهی و پیکره‌بندی علم مدیریت اسلامی می‌شود. هدف نهایی مدیریت سازمان آخرت‌گرا بـرای نیل به حیات طیبه می‌باشد.

نکته : مدیریت اسلامی، حاصل طبیق دین با ایدئولوژی یا علم یا تجربه یا دنیـا نیسـت؛ بلکـه حاصـل نـوع نگاهی است که اسلام، آن را می آفریند؛ نگاه به امر خدا در هستی؛ نگاه به حق و تکلیف؛ و نگاه به تصمیم و تدبیر؛ و در همین امتداد، نگاه به ایدئولوژی، علم، تجربه و دنیا.

✓ جایگاه و اهمیت مدیریت در اسلام

۱. مدیران تأثیر زیادی بر سازمان محیط و جامعه اسلامی دارند.

۲. صنف هستند که هرگاه صالح باشند، امت من صالح خواهد شد و هرگاه فاسد باشد، امـت مـن فاسـدخواهد شد. برای هر تغییری در جامعه باید روی این دو دسته دانشمندان و مدیران سرمایه‌گذاری کرد.

۳. مدیران تأثیر زیادی بر دوام یا زوال حکومت و سازمان دارند. در مطالعه بشـر هـیچ گـروه و ملتـی را نمی‌یابیم که در زندگی موفق و پایدار باشد، مگر به وجـود مـدیر و سرپرسـتی کـه امـور مـادی و معنوی آنها را مدیریت نماید، پس مدیریت صحیح از عوامل بقا و دوام یـک گـروه، سـازمان حتـی یک ملت است.

- ✓ امیرالمومنین درباره علل سقوط سیاسی-اجتماعی دولت‌ها چنین فرمود، برای سقوط دولت‌ها می‌توان به ۴ علت استدلال نمودکه به نحوه مدیریت باز می‌گردد؛

۱. ضایع کردن اصول (به بی‌توجهی به ارزش‌ها و امور اساسی و اعتقادی باز می‌گردد).
۲. چسبیدن به فروع و اصول جزئی (به امور جزئی و کم ارزش به قول آیت الله جوادی عاملی غرور زیاد مدیر ناشی از شخصیت غیر سالم مدیر است).
۳. مقدم داشتن فرو مایگان (به عزل و نصب نادرست که ناشی از فقدان نظام شایسته‌سالاری در دولت است).
۴. موخر داشتن فرزانگان (به عزل و نصب نادرست که ناشی از فقدان نظام شایسته سالاری در دولت است).

- ✓ امیرالمومنین درباره علل سقوط و شکست فرمود، برای سقوط و شکست به ۴ امر می‌توان استدلال نمود؛

۱. سوءتدبیر؛ سوءتدبیر از مدیریت ضعیف ناشی می‌شود که آینده‌نگر نیست و افق دید محدود دارد و به عاقبت امور و نتایج آن در آینده یا بی‌توجه است یا نمی‌تواند نتایج آن را پیش‌بینی کند (فاقد اثربخشی و بصیرت).
۲. تبذیر ناروا؛ از مدیریت ناکارا و غیرکارآمد ناشی می‌شود. مدیرانی که نمی‌توانند از امکانات محدود حداکثر استفاده را بکنند و از حداقل منابع حداکثر بازدهی را داشته باشند (کارایی کم).
۳. کم عبرت گرفتن؛ منظور این است مدیران توجهی به گذشته نکرده و از تجارب قبلی استفاده نمی‌کنند.
۴. زیاد عذرخواهی کردن؛ کنایه از این است مدیران اشتباه می‌کنند ولی به جای جبران آن باز اشتباه خود را تکرار می‌کنند و مجبور به عذرخواهی می‌شوند، مدیران نقش محوری و ارتباط‌دهنده در سازمان و جامع دارند. نقش زمامدار کشور(مدیر و سرپرست) همانند رشته‌ای است که از وسط مهره‌ها گذشته و دانه‌ها در یک محور گرد آورده و به یکدیگر پیوند زده است، هرگاه این رشته پاره شود و مهره‌ها عامل ارتباط را از دست داده و پراکنده خواهد شد و با گسستن آن رشته دیگر هیچ وقت در کنار هم جمع نخواهند شد (نظام از هم می‌پاشد). مدیران نقش اساسی در تغییر و تحول سازمانی و فرهنگ اجتماعی دارند. پیامبر فرمود؛ هنگامی که حاکم و مدیر اخلاق یا رفتارش تغییر کند، زمان نیز دگرگون می‌شود.

نکته : وجود مدیر ناشایست از فقدان مدیر در سازمان یا جامعه بهتر است و پیامدهای منفی کمتری دارد.

تست : کدام گزینه دیدگاه امیرالمومنین درباره علل سقوط سیاسی-اجتماعی دولت‌ها نمی باشد؟

الف) ضایع کردن امور جزئی　　ب) چسبیدن به فروع

ج) مقدم داشتن فرو مایگان　　د) موخر داشتن فرزانگان

☑ پاسخ صحیح گزینه الف

✓ ماهیت سازمان از دیدگاه اسلام

قرآن کریم نوع مطلوب و ایده‌آل سازمان را "امت وسطا" می‌نامد که از آن با عنوان امت مسلمه امت معتدل و امت عدل نیز یاد شده است. در این مجموعه، "سازمان آخرت‌گرا یا توحیدی"، مترادف با عناوین فوق بوده و معرف سازمان مطلوب و ایده‌آل اسلامی است. واژه‌ی امت در قرآن کریم برای گروهی از انسان‌ها که بر اساس دین و احکام الهی و رهبری الهی متحد شده و اقدام به تشکیل یک جامعه‌ی دینی با اهداف مشترک کرده‌اند، بکار رفته است. قرآن کریم با محور قراردادن مفهوم "امت" در معنای جامعه دینی مسلمانان ویژگی‌هایی از قبیل شورا و مشورت، امر به معروف و نهی از منکر، ایمان به خدا و اقامه نماز و برقراری قسط و عدالت اجتماعی در جامعه را برای امت اسلام، بر می‌شمارد و ضمن خطاب قراردادن امت اسلام به "بهترین امت‌ها" با برشمردن اختصاصاتی، این امت را "امت وسط"، معتدل و میانه‌رو که به مثابه ملاک و معیار سنجش سایر امت‌ها و در نهایت شاهد و گواه بر امت‌های دیگر می‌باشد، قلمداد کرده است. واژه‌ی امت بار در قرآن کریم به کار رفته است که از این تعداد ۶۰ مورد آن به معنای "گروهی از انسان‌ها" به کار رفته است. اصل تعاون و همکاری یک اصل کلی اسلامی است که باعث انسجام و سازمان یافتگی فعالیت‌های انسانی می‌شود.

نکته : مدیریت مهمترین عامل تداوم حیات و استمرار موفقیت سازمان بوده، در حیات، رشد، بالندگی و پیشرفت آن حائز اهمیت است.

✓ سازمان ابزاری برای تحقق حیات طیبه

- اهداف فردی مدیران سازمان
- اهداف سازمانی
- اهداف فردی کارکنان سازمان

✓ در سازمان آخرت گرا تمامی ارکان (اهداف سازمان، مدیران و کارکنان) به سعادت اخروی می‌اندیشند و برخلاف سازمان دنیاگرا که هدفش رفاه و آسایش دنیایی است، ای بسا مسائل و مشکلات سازمان را به جان می‌خرد و با اقدامات خداپسندانه خود سعی می‌کند تا توشه‌ای برای آخرت خود بر گیرد و همانند مسافری مسیرهای ناهموار و صعب العبور را با عزمی راسخ و انگیزه-

ای بالا طی می‌کند، چرا که می‌داند اگر این جاده را با موفقیت به پایان برساند، آسایش ابدی و جاودانه در انتظار او خواهد بود.

✓ تأسیس سازمان

شکل گیری سازمان و بکارگیری مدیران وکارکنان برای تحقق اهداف از پیش تعیین شده صورت می‌گیرد.

لازمه‌ی سازگاری و همراستاسازی اهداف در سازمان آخرت‌گرا این است که کارکنان و مدیران برای دستیابی به فلاح و رستگاری و همچنین تحقق حیات طیبه، باید در اعمال و رفتار سازمانی تقوا پیشه نمایند و به هر دو مؤلفه اصلی تقوا توجه کنند.

- لایه‌ی درونی یا جوانحی اعضای سازمان (باورهای درست)
- لایه‌ی بیرونی یا جوارحی اعضای سازمان (کردار شایسته)

نکته : برای نیل به حیات طیبه، کارکنان سازمان آخرت‌گرا باید به دو بال باورهای درست "اثربخشی" و کردار شایسته "کارآیی" مجهز شوند.

نکته : به طور کلی اهداف سازمان آخرت گرا شامل رضایت خداوند، رضایت بنیانگذاران سازمان، رضایت کارکنان و رضایت مدیران می‌شود.

✓ نوع‌شناسی سازمان‌ها از منظر اسلام

بر اساس فرمایش امام علی (ع) سیستم مدیریت جامعه شامل هفت سیستم فرعی است که عبارتند از؛ قوای نظامی و انتظامی؛ که کارکرد آنها تأمین امنیت داخلی و خارجی است.

- **قوای قضایی؛** که کارکرد آنها تأمین عدالت در جامعه است.
- **قوای اجرایی؛** که شامل کارگزاران و مستخدمین دولتی است که وظایف اداری و اجرایی را بر عهده دارند.
- **صاحبان سرمایه؛** که تأمین‌کنندگان منابع مالی دولت هستند و شامل پرداخت‌کنندگان مالیات، جزیه و عوارض می‌شوند که بودجه عمومی را تأمین می‌کنند.

✓ حیات طیبه در سازمان آخرت‌گرا شامل دو لایه‌ی درونی و بیرونی می‌شود؛

۱. لایه‌ی درونی یا جوانحی افراد (ایمان یا باورهای درست)

- بعد عقلی و معرفتی
- بعد ارادی
- بعد عاطفی

۲. لایه‌ی بیرونی یا جوارحی افراد (عمل صالح یا کردار شایسته)

- عمل صالح در ارتباط با خدا
- عمل صالح در ارتباط با خلق خدا

نکته : رسانگرهای ارتباطاتی شامل نویسندگان و منشیان است که ارتباطات بین عناصر مختلف جامعه را تسهیل می‌کنند.

نکته : صاحبان کسب و کار شامل بازرگانان و صاحبان صنایع و حرف که وسایل زندگی افراد جامعه را فراهم می‌کنند.

نکته : محرومان جامعه شامل زمین‌گیران، نیازمندان،گرفتاران و دردمندان که نیازمند کمک دولت هستند.

تست : کدام گزینه از ابعاد لایه‌ی درونی یا جوانحی افراد (ایمان یا باورهای درست) نمی باشد؟

الف) بعد عقلی و معرفتی　　ب) بعد ارادی

ج) بعد اجتماعی　　د) بعد عاطفی

☑ پاسخ صحیح گزینه «ج»

✓ از دیدگاه امام علی (ع) سازمان‌ها و کارکردهای اجتماعی آنها دارای یک نوع شناسی می‌باشد؛

سازمان‌ها شامل گروه های اجتماعی که دارای کارکرد اجتماعی هستند، قوای نظامی و انتظامی همچون ارتش و نیروی انتظامی، قوای قضایی همچون سازمان‌های قضایی، قوای اجرایی همچون دستگاه‌های اجرایی دولتی، صاحبان سرمایه، رسانگرهای ارتباطاتی همچون نهادهای ارتباطی همچون روابط عمومی، نشریات و رسانه ها، صاحبان کسب و کار و اقشار آسیب‌پذیر می‌شود.

✓ تأمین امنیت داخلی و خارجی برقراری عدالت در جامعه تأمین نیازهای عمومی جامعه تأمین-کنندگان منابع مالی دولت برقراری ارتباطات بین عناصر جامعه تأمین‌کنندگان وسایل زندگی افراد جامعه نیازمند بخشش و یاری از دیدگاه خواجه طوسی، خیرات دولت امامت عبارتند از؛

- امنیت
- سکون
- مودت با یکدیگر
- عدل
- عفاف
- لطف
- وفا

✓ امام علی (ع) در یکی از نامه‌های خود، ضرورت اصل آخرت‌گرایی را یادآور می‌شود که محورهای زیر از این نامه ارزشمند استخراج شده است. روی آوردن به آخرت منجر به بازداشتن از غیر خود و تفکر درباره خویشتن می‌شود. دنیا جاودانه نیست و در اختیار دارنده‌ی مرگ خداوند است. تنها باید اشتیاق خدا را داشت و از او ترسید؛ داشتن روحیه بخشش و ایثار (روحیه جهادی)، آرام بودن در بدست‌آوردن دنیا و نیکو عمل کردن در مصرف آن از دیگر محورهای ارزشمند نامه امیرالمؤمنین است.

نکته : عناصر تشکیل‌دهنده سازمان در مدیریت اسلامی شامل اهداف و سیاست‌ها، قوانین و مقررات، مدیریت، مشارکت‌کنندگان و منابع و امکانات می‌شود.

✓ از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی، بعضی جوامع اهدافی غیر از فضایل را دنبال می کنند و ممکن است فضایل را بشناسند، اما در آن سیاست‌گذاری نکنند که به آن "نظام مدینه جاهله" گویند؛ بعضی ممکن است در پی فضایل موهومی باشند و نه حقیقی، که به آن " نظام مدینه ضالّه" می-گویند. از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی مکانی که در آن قانونگذار و قوانینی وجود دارد و مردم در آن به سعادت دست یابند و بستر بروز کمالات نفسانی می شود، مدینه فاضله گفته می‌شود.

نکته : در مقایسه عناصر سازمان آخرت‌گرا با سازمان دنیاگرا باید توجه داشت که سازمان آخرت‌گرا به دنبال سعادت و اشاعه خیر است، اما سازمان دنیاگرا به دنبال شقاوت و اشاعه شرّ است.

نکته : اهداف و سیاست‌های سازمان در اسلام به دنبال جهات طیبه و ابزار دستیابی به آخرت هستند. همچنین این اهداف مبتنی بر موازین شرعی است و برای کسب منافع مادی و معنوی مشارکت کنندگان تعیین می‌شود.

نکته : اهداف و سیاست‌ها در مدیریت سکولار برای جلب رضایت صاحبان قدرت می‌باشد و منابع و امکانات ابزاری برای رقابت و برتری است. در مدیریت سکولار قوانین و مقررات مبتنی بر مادیگری است و کسب منافع مادی ارجحیت دارد.

تست : از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی، بعضی جوامع اهدافی غیر از فضایل را دنبال می کنند و ممکن است فضایل را بشناسند، اما در آن سیاست‌گذاری نکنند که به آن .....گویند؟

الف) نظام مدینه ضاله
ب) نظام مدینه جاهله
ج) نظام مدینه فاضله
د) نظام مدینه موهومی

☑ **پاسخ صحیح گزینه «ب»**

✓ از دیدگاه آیت االله جوادی آملی، بر مبنای جهان‌بینی الهی، اهداف و آثار تکالیف الهی در زندگی انسان دارای اقسام و مراتبی هستند که می‌توان آنها را به سه مرتبه‌ی ابتدایی، میانی و پایانی تقسیم کرد؛

- هدف ابتدایی؛ عبارت است از نظم ظاهر، امنیت عادی و رعایت حقوق دیگران؛ اگر چه بر اساس ترس از کیفر قضایی باشد.
- هدف میانی؛ عبارت است از عدل واقعی، امنیت معقول و رعایت حقوق دیگران به استناد فضیلت عدالت که در نهادن دلها تعبیه شده است.
- هدف پایانی؛ عبارت است از نیل روح متکامل به مقام شهود حقیقت است.

تست : ..... عبارت است از عدل واقعی، امنیت معقول و رعایت حقوق دیگران به استناد فضیلت عدالت که در نهادن دلها تعبیه شده است.

الف) هدف ابتدایی ب) هدف نهایی ج) هدف اسلامی د) هدف میانی

☑ **پاسخ صحیح گزینه «د»**

✓ **سطوح اهداف فردی و سازمانی بر اساس نگرش مدیریت اسلامی**

- از دیدگاه فارابی اهدافی همچون شناخت و ایمان به خدا، تقرّب به خدا، سعادت دنیوی و اخروی جزء اهداف غایی است. این نوع اهداف، ناظر به کیفیات مطلوبی است که اختصاص به شأن معینی ندارد و همه‌ی شئون و ابعاد آدمی را شامل می‌شود.

✓ **شناخت و ایمان به خدا؛** معلم ثانی (فارابی) غایت معرفت را نیل به سعادت می‌داند. برترین مرتبه‌ی معرفت انسان، شناخت خداوند است و با شناخت و ایمان به اوست که فرد به سعادت می‌رسد. او هدف آرمانی و نقطه‌ی اوج آمال و کمال نهایی را عرفان حق و رسیدن به آن معرفی می‌کند. فارابی می‌گوید کمال نفس مطمئنه حقیقتاً معرفت خداست.

✓ **تقرب به خدا؛** قرب به معنی نزدیکی به خداست و آشکار است که این نزدیکی مکانتی است، نه مکانی. فارابی برای رسیدن به مقام قرب الهی، دل کندن از تعلق به مادیات و تجرد از آن و تلاش برای رسیدن به عقل مستفاد و اتصال به عقل فعال را لازم می‌داند. پس انسان باید هر چه بیشتر به آن مبدأ، تقرّب وجودی یابد؛ به این معنی که حتی‌المقدور، صفات الهی را در خود متجلی و متحقق سازد و کمال نهایی انسان که قرب معنوی به خداوند است، در عالم پس از مرگ ظهور حقیقی می‌یابد

✓ **سعادت؛** فارابی معتقد است که سعادت، آخرین هدفی است که آدمی برای وصول به آن می‌کوشد، در نظر او، خیر، غایت کمال است و سعادت، بالاترین خیرهاست. سعادت، خیر مطلق و مطلوب بالذات

است. انسان دو نوع کمال دارد، زیرا دو نوع حیات دارد (حیات مادی و مجرد) که فارابی از آنها به حیات اولی (سعادت دنیوی و حیات اخیره) خیر مطلق و سعادت اخروی تعبیر می‌کند. در حالی که بوعلی سینا، مولفه‌های سازنده سعادت آدمی را شکوفایی ظرفیت‌های عقلانی انسان می‌داند.

- از دیدگاه فارابی اهدافی همچون تفکر و تأمل، تعقل و اعتدال، عدل واقعی جزء اهداف میانی یا واسطی است. این نوع اهداف ناظر به کیفیت‌های مطلوبی است که به هر یک از بعدهای وجودی آدمی مانند بعد شناختی یا اخلاقی و یا کیفیت‌های جزئی‌تر مربوط می‌شود.
- اهدافی همچون نظم ظاهر، امنیت عادی و رعایت حقوق دیگران و .... جزء اهداف ابتدایی است.

✓ قرآن کریم ضمن برشمردن اهداف ابتدایی، در بخشی از آیات که عهده‌دار اصل تکلیف و هدایت به قانون معتبر الهی است، به امنیت و پرهیز از هرج و مرج می‌پردازد که خود را معطوف به برقراری عدل واقعی می‌داند که هدف میانی است. این مراتب سه‌گانه برای افراد مختلف، متفاوت‌اند.

✓ هدف از تشکیل حکومت (سازمان) در اسلام، نه تمایلات شخصی افراد است و نه برآوردن خواسته‌ها و تمایلات بی‌شمار نفسانی مردم؛ بلکه هدف، حفظ و تأمین مصالح و نیازهای واقعی جامعه است که در اجرای عدالت بر اساس قوانین و ضوابط اسلامی و تربیت و ساختن انسان برای سیر و حرکت به سوی االله خلاصه می‌شود. دو هدف کلی وجود دارد که تقریباً تمامی شئون مدیریت را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛

✓ نگرش به مدیریت به عنوان ابزاری برای تحقق اهداف صرفا مادی

✓ استفاده ازمنافع مادی برای رسیدن به اهداف معنوی

- از آنجا که برقراری عدالت یک هدف میانی است و قرب الهی نیز هدف غایی محسوب می‌شود، می‌توان گفت که رابطه قرب الهی با عدالت در سلسله‌مراتب اهداف سازمانی، رابطه هدف-وسیله است؛ به طوری که عدالت وسیله‌ای است برای تحقق هدف بالاتر که همانا قرب خداست. البته اهداف ابتدایی نیز به نوبه خود در مقایسه با هدف میانی عدالت، نقش وسیله را دارند.

نکته : ملاک اصلی ارزش در نظام ارزشی اسلام، کمال نهایی انسان است که مصداق آن "قرب الهی" است. برای رسیدن به این هدف، انسان باید کارهایی را انجام دهد و خصلت‌هایی را کسب کند. هرگونه رفتار و صفتی که موجب تقرب به خدا شود، ارزش دارد و هر چیز که موجب دوری از خدای متعال شود، بی-ارزش است یا ارزش منفی خواهد داشت. افعالی که انسان را به قرب الهی می‌رساند، به دو دسته‌ی کلی تقسیم می‌شود؛

- عبادت های مستقیم
- عبادت های غیر مستقیم

تست : از دیدگاه معلم ثانی (فارابی) غایت معرفت چیست؟

الف) هدایت ب) حکمت ج) عدالت د) سعادت

☑ **پاسخ صحیح گزینه «د»**

✓ تعاریف مدیریت اسلامی

برخی از تعاریف مدیریت از دیدگاه اندیشمندان اسلامی به شرح زیر می باشد؛

جدول شماره : تعاریف مدیریت از دیدگاه اندیشمندان اسلامی

تعریف مدیریت اسلامی	مفهوم مدیریت	اندیشمند اسلامی
مبتنی بر تجانس، مودت و همیاری است که برای سعادت اجتناب‌ناپذیر بوده و بر عدالت، قانون صحیح توأم با منصوصات الهی استوار است.	تولیت امر اجتماع	ابوریحان بیرونی
امام، به منزله قلب در بدن آدمی است که تدبیر و سیاست امت و اداره امور مردم را بر عهده دارد.	امام و حاکم	علامه مجلسی
متولی برطرف کردن خلل و احتیاجات اهل اسلام است.	امام ملت و ولّی امر	ابوالصلاح حلبی
قرین شدن قدرت حکومت و مدیریت با عدل، دین و حکمت	شاه آرمانی	خواجه نظام الملک
حاکمی که قانون عادلانه بنا نهد، عدالت را محقق سازد و در بین مردم زندگی کند.	قانونگذار عدالت گستر سلطان یا حکیم کامل	ابوعلی سینا

نکته : مدیریت اسلامی، مدیریت خویشتن است؛ این مدیریت از سفر هستی شناسی آغاز می شود و به سوی خودشناسی و مردم شناسی و روش شناسی برای درمان و رهنمایی عامه مردم، استمرار می یابد.

فصل دوم:

اصول و مبانی مدیریت و حاکمیت اسلامی

- ✓ تمامی اصولی که در مدیریت عالم بزرگ و در مدیریت جسم و جان یک انسان حاکم است بر جوامع انسانی نیز حکمفرما است. این مسأله می‌تواند الهام‌بخش مسائل زیادی گردد و برای یافتن اصول و مدیریت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و آموزشی و غیر آن، ما را به دنبال جستجوی اصول مدیریت الله در عالم هستی رهنمون گردد.
- ✓ اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن

مدیریت اسلامی دارای یکسری اصول و الگوها می‌باشد که در ادامه به آنها اشاره می‌شود؛

۱. **اصل عدم تقدم بر خدا و رسول**

الگوهای آن؛

- ابراهیم و اسماعیل (ع) در حکم ذبح
- تقصیر یونس (ع)
- علی (ع) و صلح حدیبیه

۲. **اصل وحدت و هماهنگی در مدیریت و سلسله مراتب سازمانی**

الگوهای آن؛

- علی (ع) و حفظ وحدت بعد از پیامبر
- هارون و حفظ وحدت
- وحدت نظام مرجعیت و ولایت فقیه

۳. **اصل آخرت گرایی در هدف‌گذاری و الگوهای آن**

الگوهای آن؛

- موسی و قارون
- فرعون و قومش
- ابوذر و عثمان
- سحره و فرعون
- منع مشرکین از حج
- عدم تعرض به مدعی اسلام
- فتوای اعدام سلمان رشدی
- و ....

۴. **اصل اعمال مدیریت بر اساس اختیار نه اجبار**

الگوهای آن؛

- موسی و خضر
- موسی و بنی اسرائیل در فتح فلسطین
- جنگ احد و پیامبر (ص) و مسلمین
- ابراهیم و اسماعیل
- اصحاب کربلا در شب عاشورا

۵. **اعمال مدیریت بر اساس بصیرت نیروها**

الگوهای آن؛

- مسأله ارتداد
- مساله اعمال ولایت فقیه

تست : کدام گزینه از الگوهای اصل وحدت و هماهنگی در مدیریت و سلسله مراتب سازمانی نمی باشد؟

الف) علی (ع) و حفظ وحدت بعد از پیامبر
ب) هارون و حفظ وحدت
ج) وحدت نظام مرجعیت و ولایت فقیه
د) موسی و بنی اسرائیل در فتح فلسطین

☑ پاسخ صحیح گزینه «د»

✓ غایت‌گرایی مسکویه شامل غایات برتر و کمالات اجتماعی است که از آن به "تدبیر مدنی" تعبیر می‌نماید. هدف حکومت و سازمان، دستیابی به "سعادت حقیقی" است. ملاصدرا معتقد است که هرگاه عدل در دستور کار مدیریت و حکومت قرار گیرد؛ شهوات، عقول را خدمت خواهند کرد و مردمان به سعادت خواهند رسید و اگر مدیریت بر محور ستم شکل گیرد، عقول در خدمت شهوات قرار می‌گیرد و سعادت که طلب آخرت است، از مردمان دور خواهد شد. ملاصدرا سعادت را به دنیوی و اخروی تقسیم می‌کند و "سعادت دنیوی" را دو نوع می‌داند.

۱. سعادت جسمی از قبیل صحت و سلامتی، نیروی فراوان و شهامت، حسن و جمال جسمی.
۲. سعادت خارجی از قبیل فراهم بودن لوازم زندگی و تأمین مسایل مادی. بر همین سیاق، سعادت اخروی را نیز بر دو بخش تقسیم می‌کند؛ سعادت علمی از قبیل کسب معارف و حقایق و سعادت علمی از قبیل اطاعت الهی و آراستگی به فضایل و اخلاق زیبا.

✓ **اهمیت و ضرورت مدیریت در آیات و روایات اسلامی**

۱. مدیریت به عنوان عامل سعادت و شقاوت جامعه
۲. جایگاه والای مدیریت و مسئولیت سنگین
۳. مدیریت به عنوان عامل قوام و دوام جامعه
۴. مدیریت به عنوان عامل بقای دین
۵. اجر اخروی برای مدیریت عدالت پیشه
۶. مدیریت عرصه‌ای برای رقابت
۷. مدیریت به عنوان عاملی برای اصلاح جامعه
۸. الزام تعیین مدیر در اجتماعات بیش از یک نفر

• **ویژگی‌های علم مدیریت اسلامی**

۱. این که مدیریت چه تعریفی دارد و چیست در علم مدیریت اسلامی بحث می‌شود.
۲. علم مدیریت اسلامی اصول موضوعه خود را از مکتب و فلسفه اسلام می‌گیرد و بر اساس آن روبناها را می‌سازد.
۳. علم مدیریت اسلام بر پایه مکتب اسلام است نه خود آن و بر پایه فلسفه اسلامی است نه خود آن.
۴. علم مدیریت اسلام با علم فقه تفاوت دارد و یکی نیست.
۵. علم مدیریت اسلام از روش تجربی و روش غیر تجربی تعقلی و تعبدی استفاده می‌کند.
۶. به آثار وضعی می‌پردازد تا تکلیفی.
۷. علم مدیریت اسلام کاربردی است و مدیریت اسلامی هم حوزه نظری و هم حوزه عملی دارد و صرفا ذهنی نیست که در حوزه عملی به هنر مدیریت تبدیل می‌شود.
۸. مدیریت اسلامی فقط در سطح کلان و حکومتداری و سیاست نیست، بلکه در سطح خرد و سازمان ها و گروه‌ها نیز مطرح می‌شود.
۹. علم مدیریت اسلامی پویا است نه ایستا.
۱۰. علم مدیریت اسلامی با علوم اسلامی دیگر ارتباط نزدیکی دارد.
۱۱. علم مدیریت اسلامی از علم مدیریت غربی سیستمی‌تر است، چون با هستی و جهان آخرت سازگار است.
۱۲. علم مدیریت اسلامی به منظور رفع حوایج دنیوی هم هست، ولی به این معنا نیست که مدیر مسلمان تنها باید به حوائج دنیوی زیردستان توجه کند.
۱۳. علم مدیریت اسلامی به همراه سایر علوم اسلامی انسان و بشریت را می‌تواند به سعادت برساند.
۱۴. علم مدیریت اسلامی اگرچه تشخیص و تمایز خاص دارد، ولی به این معنی نیست که باید الزاماً در تمام جهات ، اجزا و حتی روبناها با مدیریت غیر اسلامی تفاوت کامل داشته باشد.